

AZ ÉLET TISZTELETE

Szemelvények Schweitzer Albert *Életem és gondolataim* című 1931-ben megjelent önéletrajzából

Mi „az élet tisztelete”, és hogyan keletkezik bennünk?

Ha az ember világos fogalmat akar alkotni önmagáról és a világmindenséghez fűződő viszonyáról, mindenekelőtt újra meg újra el kell tekintenie a gondolkodás és tudás alkotta számos képzettől, hogy elgondolkozzék tudatának elemi, közvetlen és állandó tényén. Csak ezen az alapon juthat el egy spekulatív világnézethez.

Descartes formulája: „Gondolkodom, tehát vagyok.” Ezzel elkerülhetetlenül az absztrakció útjára téved. Ez a tartalmatlan, mesterkelt gondolkodásmód semmiképpen sem világíthatja meg az ember és a mindenség kapcsolatát. Hiszen a tudatnak önmagában is van tartalma. Gondolkozni azt jelenti, hogy valamin gondolkozni. Az emberi tudat önmagában azt jelenti: „Élet vagyok, amely élni akar az élni akaró élet közepette.” Mint életakarát az életakaratok közepette, az ember tudatában van önnön létének, valahányszor elgondolkodik önmagáról és a környező világról.

Miképpen az én életakaratom az élet folytatásának forró óhaját jelenti, s az élet ama titokzatos felmagasztosulása felé irányul, amelyet boldogságnak nevezünk, és jelenti életakaratom megsemmisülésétől meg ama titokzatos károsodástól való félelmet is, amelyet fájdalomnak nevezünk, hasonlóképpen van ez minden környező életakarral, akár kifejezi magát előttem, akár néma marad számomra. Az embernek el kell tehát döntenie, hogyan viszonyuljon önnön életakaratahoz. Meg is tagadhatja. De ha az élniakarás nem élniakarássá változik — mint az indiai és minden pesszimista gondolatvilágban —, önmagával kerül ellentétbe. Világnézetét hamis, megvalósíthatatlan alapra építi.

Az indiai, valamint a Schopenhauer-féle gondolatvilág tele van ellentmondásokkal, mert állandó engedményekre kényszerül a minden világtagadás ellenére állhatatosan kitartó élniakarással szemben, még akkor is, ha az engedmény tényét nem akarja elismerni. Csak az az élettagadás következetes önmagával szemben, amely hajlandó vévet vetni a fizikai létének.

Amikor az ember kifejezi élniakarását, természetesen és őszintén viselkedik. Egy tudat alatt már végbement cselekedetet igazol, midőn azt megismétli tudatos gondolkozásában.

A gondolkodás mindig azonos kiindulása az, hogy az ember nem egyszerű adottságnak, hanem megfejthetetlen titoknak tekinti önnön létét.

Az élet igenlése az a szellemi cselekedet, amely által az ember abbahagyja azt, hogy csak úgy éljen a világban, tisztelettel kezdi saját életének szentelni magát, hogy ezzel a valódi értékére emelje azt. Az élet igenlése azt jelenti, hogy mélyebbé, bensőségesebbé tesszük az élniakarást, s egyben felmagasztosítjuk.

A gondolkodó ember szükségét érzi annak, hogy ugyanolyan tisztelettel adózzék minden rajta kívül álló életakaratnak, mint a magáé-

nak. Átérti ezt a másik életet a sajátjába. Jónak tekinti az élet fenn tartását és minden fejlődőképes élet lehető legmagasabb értékszintre emelését. Rossznak tekinti az élet megsemmisítését, az élet veszélyeztetését, a fejlődőképes élet növekedésének akadályozását. Ez a gondolati alapon álló erkölcs abszolút alapelve.

Minden eddigi erkölcsstan hiányossága, hogy azt hitte, csak az embernek emberhez való viszonyával kell foglalkoznia. Valójában arról van szó, hogyan viszonyuljunk a világmindenséghez és minden benne élő teremtményhez. Az ember csak akkor erkölcsös, ha magát az életet tartja szentnek, a növényekét és az állatokét éppúgy, mint az emberét, és igyekszik a lehetőséghez képest segítséget nyújtani minden szükségét szenvedő életnek.

Csak a tágabb értelemben vett, minden előre kiterjedő felelősségérzetten alapuló, univerzális erkölcs gyökerezik szilárdan a gondolkodásban. Az ember emberhez való viszonyának erkölcsé csupán részlete az erkölcsnek.

Az élet tiszteletének erkölcsé tehát magában foglalja mindazt, ami szeretet, odaadás, fájdalomban való részvét, örömben való együttérzés és közös erőfeszítés formájában jelenik meg.

A világ azonban az önmagával meghasonlott életakarát szörnyű színjátékát tárja elénk. Minden lény a másik rovására él, egyik a másikat pusztítja. Csupán a gondolkodó ember életakarata veszi számba a mások életakarát, és szolidaritást kíván vállalni vele. Az ember azonban képtelen ezt teljesen megvalósítani, mivel ő is alá van vetve e titokzatos és félelmetes törvénynek: kénytelen más életet rovására élni, szüntelenül pusztítani vagy veszélyeztetni a többi életet. Mint morális lény küzd azért, hogy a lehetőség szerint kivonja magát e szükségszerűség alól, és mint felvilágosult és könyörületes lény tőle telhetőleg meg akarja szüntetni az életakarát megosztottságát. Bizonyoságot szeretne adni emberségéről, könnyíteni szeretne a szenvedésen.

Az életnek az életakaratból született, gondolati ihletésű tisztelete tehát magában foglalja mind az életigenlést, mind az erkölcsöt — mégpedig szorosan egymásba fonódva. Igyekszik értéket teremteni, és az emberek — az egyén meg az egész emberiség — anyagi, szellemi és erkölcsi fejlődését szolgáló haladásra törekszik.

Míg a gondolati alapot nélkülöző, modern világigenlés a tudomány és a hatalom eszményképei között ingadozik, a gondolati alapokon nyugvó világigenlés az ember szellemi és erkölcsi tökéletesedését állítja maga elé legfőbb eszményként, és elsősorban ez az eszmény adja meg a valóságos értékét a fejlődés minden ideáljának.

Az etikus világ- és életigenlés által magasabbrendű megértéshez jutunk, segítségével megkülönböztethetjük a lényegest a lényegtelen-től a kultúrában. Megszabadulunk attól az abszurd elbizakodottságunktól, hogy azt hisszük, kulturáltak vagyunk. Szembe merünk nézni az igazsággal, és elismerjük, hogy a tudásnak és a képességnek a fejlődésével az igazi kultúra elérése nem lett könnyebb, sőt nehezebbé vált.

Megvilágosodik előttünk a szellemi és anyagi lét kölcsönhatása. Megértjük, hogy emberségünkért harcolnunk kell a körülmények ellen, és gondolnunk kell arra is, hogy azt a kilátástalan harcot, ame-

lyet oly sok ember kedvezőtlen társadalmi helyzetben vív személyisége megőrzéséért, sikerrel kecsegtető küzdelemmé alakítsuk át.

Igy tehát a gondolkodásból fakadó mélyebb és erkölcsösebb haladásigény felemel majd minket szegényes kultúránkból és annak tévelygéseiből, hogy elvezessen az igazi kultúrához. Így születik meg előbb vagy utóbb a végérvényes reneszánsz, amely elhozza a békét a világnak.

*

Az élet tiszteletének eszméje — természeténél fogva — különösen alkalmas arra, hogy harcba szálljon a szkepticizmus ellen. Elementáris ereje van.

Ebben az értelemben „elementáris” minden eszmé, amely olyan alapvető kérdésekből indul ki, mint az ember viszonya a világmindenséghez, az élet értelme és a jó természete. Közvetlenül kapcsolódik a minden emberben felmerülő gondolatokhoz. Áthatja ezeket a gondolatokat, kiszélesíti és elmélyíti őket.

Ezt az elementáris eszmét megtaláljuk a sztoicizmusban. Amikor diákkoromban filozófiatörténettel kezdtem foglalkozni, nehezen tudtam elszakadni a sztoicizmustól és folytatni utamat az utána következő s annyira más gondolkodásmód felé. Pedig a sztoikus gondolkodás eredményei nem elégitettek ki. De úgy éreztem, hogy a világról és létünkről való filozofálásnak ez az egyszerű módja az igazi. Nem értettem, miért hagytak fel vele.

A sztoicizmust nagyra becsültem azért, mert egyenesen halad célja felé, mindenki számára érthető, és ugyanakkor mély. Beéri a felismert igazsággal, még akkor is, ha az nem kielégítő. És ezáltal, hogy komolyan veszi, életre kelti ezt az igazságot. Őszinte szellemével elmélkedésre és gondolkodásuk elmélyítésére buzdítja az embereket. Felkelti bennük a felelősségérzetet. Emellett a sztoicizmus alapelvét — mely szerint az embernek szellemi kapcsolatot kell teremtenie a világegyetemmel, és egyesülnie kell vele — igaznak véltem. A sztoicizmus lényegében természetfilozófia, amely misztikába torkollik.

Ez az európai és távol-keleti filozófiában megjelenő elementáris gondolkodásmód nem tudja megtartani az őt megillető vezető szerepet, és alacsonyabb rendű gondolatrendszernek adja át a helyét. Képtelen érvényesülni, mert eredményei nem kielégítőek.

A sztoikus gondolkodás elhanyagolja a szellemi téren fejlett ember életakaratóban megnyilvánuló morális tettek végrehajtására irányuló ösztönzést. Így a görög sztoicizmus megmarad a rezignáció eszményképénél. Lao-ce pedig annál a jóindulatú passzivitásnál, amely oly különösnek és paradoxnak tűnik nekünk európaiaknak.

Epiktétosz, Marcus Aurelius és Seneca késői sztoicizmusában, a XVIII. századi racionalizmusban a filozófia — amely az ember és a világmindenség viszonyának alapvető problémájából indul ki — oly módon jut el az élet és a világ erkölcsi igenléséhez, hogy a földi eseményeket egy erkölcsi célokat követő, eredendő akaratra vezető viszsza, és az embert ennek a szolgálatába állítja.

A brahmanizmus, a buddhizmus meg a többi indiai gondolatrendszer, valamint Schopenhauer filozófiája ezzel szemben ellentétes értelmezéssel szolgál; szerintük tudniillik az időben és térben lejátszódó élet

céltalan és megsemmisítendő. Az ember értelmes magatartása a világ-mindenséggel szemben tehát a lemondás a világról és az életről.

E gondolatrendszer mellett, amely legalább kiindulópontja és szándéka tekintetében elementáris maradt, megjelenik egy másik, mégpedig az európai filozófiában; ezt „másodlagosnak” nevezném, mert már nem az embernek a mindenséghez való viszonya áll a középpontjában. A megismerés természetének problémájával, természettudományokkal, pszichológiával, szociológiával és más dolgokkal foglalkozik, mintha a filozófiának e kérdéseket önmagukért kellene megoldania, vagy csupán a különböző tudományok eredményeinek a rendezése és összege-zése volna a feladata. E filozófia ahelyett, hogy az önmagáról és a világ-mindenséghez fűződő viszonyáról való állandó gondolkodásra ösztönözné az embert — az ismeretelmélet, a deduktív logika, a természettudományok, a pszichológia vagy a szociológia eredményeit kínálja fel neki, mintha e gondolatok segítségével ki tudná alakítani nézeteit létéről, a világmindenséghez való viszonyáról.

Mindezt a filozófia úgy tárja az ember elé, mintha nem egy ebben a világban létező és élő, hanem a világot kívülről szemlélő lény volna.

Minthogy önkényesen választott szempontokból kiindulva közelíti meg az ember viszonyát a világmindenséghez — vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyja azt —, ebből a nem elementáris európai filozófiából hiányzik az egység és az összefüggés. Van benne valami nyugtalanító, mesterkéltsé, excentrikus és töredékes. Ugyanakkor a leg-gazdagabb és legegységesebb. Az egymást követő és egymásra kölcsönösen ható rendszereiben, félrendszereiben és nem rendszereiben minden oldalról és minden lehető perspektívából vizsgálja a világnézet problémáját.

Ennélfogva gyakorlatibb is abban az értelemben, hogy a természettudományokat, a történelmet és az erkölcs kérdéseit mélyebben tanulmányozza, mint a többi filozófia.

A jövőendő világfilozófia nem annyira az európai és nem európai gondolkodás, mint inkább az elementáris és nem elementáris filozófia ellentétéből fog megszületni.

A miszticizmus kívül maradt napjaink intellektuális életén. Természeténél fogva az elementáris gondolkodás egyik formája, mivel arra törekszik, hogy az embert közvetlenül elvezesse a világmindenséggel való szellemi kapcsolathoz. De nem bízik abban, hogy ezt logikus gondolkodás útján elérheti, ezért az intuíció felé fordul, amelyben tág tere nyílik a képzeletnek. A miszticizmus tehát bizonyos értelemben olyan gondolkodási formára tér vissza, amely kerülő utakat keres.

Minthogy számunkra csak a logikus gondolkodásból származó ismereteknek van valóságértékük, a miszticizmus elveit — abban a formában, ahogy megformulázzák és megalapozzák őket — nem tekinthetjük szellemi tulajdonunknak. Egyébként önmagukban sem kielégítőek. Tagadhatatlan, hogy a múlt miszticizmusának erkölcsi tartalma sekélyes.

Elvezeti ugyan az embert a belső meditáció útjára, de nem az élő erkölcshez. Egy világnézet pedig csak akkor bizonyul igaznak, ha a léthez és a világhoz fűződő viszonyunkat olyanná alakítja, amely aktív erkölcs vezette, mélyebb emberekké formál bennünket.

Ha újra rá akarjuk bírni az embereket arra, hogy gondolkodó lé-

nyekké legyenek, akkor rá kell vezetni őket az önálló gondolkodásra, hogy abból merítsék az életükhöz szükséges ismereteket.

A gondolkodás megújul az élet tiszteletének elvében. A hosszú ideig föld alatt csordogáló folyó felszínre tör.

Nem hamis illúzió az a meggyőződés, hogy az elementáris gondolkodás napjainkban eljut az erkölcsi élet- és viláigigenléshez, amely felé eddig hiába törekedett.

A világ nem csupán jelenségekből áll, hanem egyszersmind élet is. Ezzel a világban levő étellel kell — a lehetőséghez képest — nemcsak passzív, hanem aktív viszonyt kialakítanom. Az élet szolgálatába állván, értelemmel és céllal bíró tevékenységet fejtek ki.

Az élet tiszteletének eszméje az ember és a mindenség reális kapcsolatának reális megoldását kínálja. A világmindenségről az ember csak azt tudja, hogy mindaz, ami létezik és körülveszi őt, az övéhez hasonló életakarát megnyilvánulása. Saját viszonya a világmindenséghez passzív és aktív egyszersmind. Egyrészt elviseli a létet, alá van vetve az események áradatának; másrészt azonban képes megóvni és elősegíteni, megkárosítani és elpusztítani a környező életet.

Az aktív szerepet játszó ember azonban egészen másfajta szellemi viszonyba kerül a világgal: nem csupán önmagának él. Ellenkezőleg: egynek érzi magát az összes környező étellel, átéli sorsukat, mint a sajátját, minden erejével segíti őket, és nincs nagyobb öröme, mint kivenni részét az élet kibontakoztatásában vagy megmentésében.

Ha az ember elgondolkodik létének s a saját élete és a világot betöltő élet kapcsolatának misztériumán, nem tehet mást, minthogy az élet tiszteletének az elvét alkalmazza a maga életére és a hatókörében lévő életekre. E tiszteletet az élet és a világ erkölcsi igenlésével fogja tanúsítani, és ez minden tettében megnyilvánul majd. Léte összehasonlíthatatlanul nehezebb lesz, mint amikor csak önmagának élt, de egyben sokkal termékenyebb, szebb és boldogabb is. A vegetálás helyett megismeri az igazi életet.

Az életről és a világról való elmélkedés tehát kényszerítő erővel elvezet az élet tiszteletének elvéhez. Semmiféle más következtetést nem lehet levonni belőle.

Ha a gondolkodóvá lett ember megmarad a céltalan vegetálásnál, újra átadja magát a gondolatnélküliségnek, és belesüllyed abba. Ha gondolkodik, eljut az élet tiszteletéhez.

Minden olyan gondolat, amely által az emberek a szkepticizmus-hoz vagy az erkölcsi eszmény nélküli élethez kívánnak eljutni, nem igaz gondolat, hanem leplezett gondolathiany, amely az élet és a világ misztériuma iránti érdektelenség formájában jelenik meg.

Az élet tisztelete magába foglalja a rezignációt, az élet- és viláigigenlést és az erkölcsöt, azaz egy gondolati ihletésű világnézet három alapvető és elválaszthatatlan elemét.

Minthogy az élet tiszteletének erkölcsé reális eszméből származott, maga is reális, és az embert a valósággal való állandó és tisztánlátó szembesítésre készíti.

Első pillantásra úgy tűnhet, hogy az élet tisztelete túlságosan általános és nem eléggé élő fogalom ahhoz, hogy egy érvényes erkölcs tartalmát képezze. A gondolkodásnak azonban nem kell azt kutatnia, hogy vajon kifejezései elég életszerűen hangzanak-e, csak azzal

kell törődnie, hogy elérjék céljukat, és élet legyen bennük. Aki az élet tiszteletének hatása alá kerül — ennek az erkölcsnek a követelményei nyomán —, hamarosan érezni fogja úgyis, hogy tűz izzik e látszólag elvont kifejezések mélyén. Az élet tiszteletének erkölcsé a szeretet erkölcsének kiterjesztése az univerzálisba. A gondolati szükségszerűségként felismert jézusi erkölcs ez.

Kifogásolják azt is, hogy ez az erkölcs túlságosan nagy értéket tulajdonít a természetes életnek. Erre azt lehet válaszolni, hogy minden eddigi erkölcsi rendszer hibája, hogy nem ismerte fel: az élet maga az a rejtélyes érték, amellyel foglalkoznia kell. Az élet tisztelete vonatkozik mind a természetes, mind pedig a spirituális életre. Jézus példázatában a pásztor nemcsak a lelkét menti meg az elveszett bárány-nak, hanem az egész bárányt. A természetes élet tiszteletével együtt növekszik tehát a szellemi élet tisztelete.

Kiváltképpen azt tartják különösnek, hogy az élet tiszteletének erkölcsé nem tesz különbséget a magasabb rendű és alacsonyabb rendű, az értékes és kevésbé értékes életek közt. Ennek is megvan az oka.

Ha általános érvényű különbséget akarnánk tenni az élet különböző formái közt, az oda vezetne, hogy ezeket az életformákat aszerint ítélnénk meg, hogy hozzánk, emberekhez közelebb vagy távolabb állónak tűnek-e, tehát egy teljességgel szubjektív kritérium szerint. Ebből a megkülönböztetésből születnek az olyan nézetek, melyek szerint vannak az életnek értéktelen formái, amelyeket kedvünk szerint semmibe vehetünk, elpusztíthatunk. Az értéktelen életek közé soroljuk azután — a körülményeknek megfelelően — a különböző rovarokat vagy a természeti népeket.

Az igazán erkölcsös ember szemében minden élet szent, még az is, amely emberi szempontból alacsonyabb rendűnek tűnik. Csak kényszerűségből tesz megkülönböztetéseket, mégpedig olyankor, amikor két élet között kell választania, melyiket védje meg, és melyiket áldozza fel. Minden esetben tudatában van annak, hogy döntései szubjektívek, önkényesek, és felelősséget kell vállalnia a feláldozott életért.

Örülök az álomkór elleni új gyógyszereknek, amelyek segítségével életet menthetek meg ott, ahol azelőtt fájdalmas és kérlelhetetlen betegségnek voltam tehetetlen tanúja. De valahányszor meglátom a mikroszkóp alatt az álomkór mikrobáit, kénytelen vagyok tudomásul venni: el kell pusztítanom ezeket az életeket, hogy másokat megmenthessek.

Megvettem a bennszülöttektől egy fiatal halászsast, amelyet egy homokpadon fogtak, hogy megmentsem az állatot kegyetlenkedéseiktől. És íme, most döntenem kell, vajon a sast ítéljem-e éhhalálra, vagy pedig naponta jó néhány apró halat öljek meg, hogy életben tartsam a madarat. Ez utóbbi mellett döntöttem, de mindennap kényelmetlenül éreztem magam azért, mert saját felelősségemre feláldozom az egyik életet a másikért.

Az életakarát e dilemmájával szemben az ember — akár a többi élőlény — állandóan arra kényszerül, hogy a saját életét és az életet általában más életek árán tartsa fenn.

Ha megérintette az élet tiszteletének erkölcsé, akkor nem károsít, nem pusztít életet, csak abban az esetben, ha elkerülhetetlenül szükséges; s a lelke mélyén ezzel sohasem ért egyet.

Fiatal korom óta pártolom az állatvédelem ügyét. Ezért különös örömökre szolgál, hogy az élet tiszteletének egyetemes erkölcsse a minden teremtmény iránti szánalmat, ezt az oly gyakran szentimentálisnak csúfolt magatartást valóságos kötelezettséggé teszi, amely alól egyetlen gondolkodó ember sem vonhatja ki magát. Mostanáig az erkölcs értetlenül vagy tanácstalanul állt az ember és a többi élőlény kapcsolatának problémája előtt. Bár szánalmat érzett a többi teremtmény iránt, az erkölcsstanban nem adhatott ennek helyet, mivel az erkölcs csak az embernek felebarátja iránti magatartásával foglalkozott.

Mikor jutunk el odáig, hogy a közvélemény ne tűrje el az állatkínzásból álló népünnepélyeket?

A gondolat szülte erkölcs tehát nem „ésszerű“, hanem irracionális és entuziasztikus. Nem jelöl ki számunkra pontosan körülhatárolt feladatokat, de felelőssé teszi az embert a hatókörébe tartozó minden életért, és arra készíti, hogy áldozatot hozzon érte.

A kereszténységnek arra van szüksége, hogy teljesen áthassa Jézus szelleme, és — igazi küldetésének megfelelően — a belső elmélkedés és a szeretet élő vallásává magasztosuljon. Csak ily módon lehet az emberiség szellemi életének hasznára.

Mikor azt kérdezik tőlem, pesszimista vagyok-e vagy optimista, azt válaszolom, hogy az ismereteim alapján pesszimista, de akaratom és reményem szerint optimista.

Pesszimista vagyok akkor, amikor teljes súlyát érzem annak, ami a mi megítélésünk szerint értelmetlennek tűnik a világ eseményeinek alakulásában. Csak ritka pillanatokban tudtam teljes szívvel örülni életemnek. Képtelen voltam arra, hogy ne érezzem mindazt a szenvedést, amit magam körül láttam, nem csupán az emberekét, hanem minden teremtményét.

Sohasem próbáltam kivonni magam a szenvedésnek ebből a közösségből. Természetesnek éreztem, hogy segítenünk kell elviselni a világra nehezedő fájdalom terhét. Gimnazista korom óta tudtam, hogy a világon eluralkodó bajok semmiféle magyarázata nem elégíthet ki, hogy e magyarázatok csak a szofisták álokoskodásaihoz vezetnek, s nincs más céljuk, mint az, hogy az emberek kevésbé mélyen érezzék az őket körülvevő szenvedést. Sohasem foghattam fel, hogyan hangzathat egy olyan gondolkodó, mint Leibniz, affajta szegényes megállapítást, miszerint a világ nem jó, mégis a létező világok legjobbika.

De bármennyire is foglalkoztatott a világ bajainak és szenvedéseinek problémája, soha nem veszttem el a velük kapcsolatos melankolikus elmélkedésekben. Ragaszkodtam ahhoz az elvhez, hogy mindannyiunknak megadatott megszüntetni valami keveset a szenvedésekből. Lassan belenyugodtam abba a gondolatba, hogy az egyetlen, amit felfoghatunk ebből a problémából: azoknak az útját kell követnünk, akik felszabadítást akarnak hozni.

A világ jelenlegi helyzetét illetően is pesszimista vagyok. Nem tudom meggyőzni magam arról, hogy nem olyan rossz, mint amilyeneknek tűnik. Sőt tudatában vagyok annak, hogy egy újabb középkorhoz vezető útra léptünk. Teljes nagyságában látom magam előtt azt a szellemi és anyagi nyomort, amelynek a mai emberiség kiszolgáltatja magát azáltal, hogy lemond a gondolkodásról és a belőle sarjadó eszményekről.

Es mégis optimista maradok. Gyermekkorom óta őrzöm magamban az igazságba vetett hitet, és biztos vagyok benne, hogy nem veszhet el. Hiszem, hogy az igazságból született szellem erősebb, mint a körülmények hatalma. Véleményem szerint az emberiségnek nem lehet más sorsa, mint az, amit gondolkodásával maga kovácsol ki magának. Ezért hiszem, hogy nem kell végigjárnia az összeomláshoz vezető utat.

Ha akadnak emberek, akik fellázadnak a gondolatnélküliség szelleme ellen, és elég őszinték és mélyek ahhoz, hogy az erkölcsi haladás eszményét sugározzák magukból, megszületik majd egy olyan szellemi hatóerő, amely képes megteremteni az emberiség új gondolkodásmódját.

Bízom az Igazság és a Szellem erejében, ezért hiszek az emberiség jövőjében. Az élet és a világ erkölcsi igenlése elnyúhatetlen optimista akaratot és reményt tartalmaz. Ezért nem fél olyannak látni a sötét valóságot, mint amilyen.

A magam életében bizonyos időszakokban annyi gondom, bajom és bánatom volt, hogy ha idegrendszerem nem elég erős, biztosan öszszeroskadok. Nehezen tudom elviselni az évek óta szüntelenül rám nehezedő fáradság és felelősség súlyát. Életemből nem sokat áldozok önmagamra. De a jóból is jutott nekem: az irgalom szolgálatában állhatok, láthatom munkálkodásom sikerét, a szeretet és jóság számtalan tanúbizonyosságát élvezhetem, hűséges munkatársak körében élek, akik magukénak tekintik művemet, jó egészségnek örvendek, s ez lehetővé teszi, hogy a legnehezebb munkákat vállalhassam, természetem kiegyensúlyozott, energiámat nyugodtan és meggondoltan fejtem ki, és a szerencsét, amelyben részesültem, jótéteményként fogadom, s tudom, hogy hálaáldozattal tartozom érte.

Mélységesen megindít, hogy független emberként dolgozhatom abban a korban, amelyben oly sokak sorsa a függőség, és hogy gyakorlati munkám mellett továbbra is a szellem területén működhetem.

Azt a tényt, hogy körülményeim oly sokféle módon kedvező felteteleket teremtettek tevékenységemhez, kegyelemnek tekintem, amelyre méltó akarok lenni.

Vajon mennyit tudok még elvégezni a magam elé tűzött feladatokból?

Hajam öszülni kezd, testem már érzi az évek terhét és a nehéz robot súlyát, amelyet reáérottam.

Hálatelt szívvel gondolok arra az időre, amikor erőimet nem kímélve, szüntelen fizikai és szellemi munkát végezhettem.

Nyugalommal és alázattal tekintek az eljövendő munkám elé azért, hogy készségesen lemondjak róla, ha eljön az ideje. De nekünk, akik harcoltunk és eljutottunk a minden ismeretet felülmúló békéhez — cselekvően és szenvedőn egyaránt, bátorságot kell tanúsítanunk.

Lambaréné, 1931. március 7.

SCHWEITZER ALBERT A VILÁG BÉLYEGEIN

Ez a rövidre szabott tanulmány nem akar annál több lenni, mint amire a cím kötelez. Am ennek a dolgozatnak háttérében annak a hálanak a köteleztetése áll, amelyet már mint egykori zürichi teológus éreztem Schweitzer Albert iránt, s amely akkor, 1927 húsvétján egybek mellett arra készítetett, hogy Strassburgba utazzam, hogy ha velem is, de legalább azzal a várossal és teológiával megismerkedjem, ahol a lambarénéi szolgálat vállalása előtt, tíz éven át, 1902—1912 között mint az újszövetségi teológia tanára működött. Ennek a strassburgi útnak mozgatója az is volt, hogy olvastam Kálvinnak ottani száműzete éveiben írott leveleit, azokban a strassburgi életnek, főiskolának és egyháznak, teológiának, házassági tervnek és a zoltárköltésnek érdekes híreit (1538. szeptember — 1541. augusztus), szerettem volna testközelbe kerülni azokhoz az utcákhoz, amelyeken egykor Kálvin járt. És közéről akartam megcsodálni a gótika egyik legszebb alkotását, a rózsaszínű kövekből faragott, csipkézett, pillérezett, épített, ívelt dómot.

A dóm már messziről kimagaslott a városképből, hogy azután — amidőn egy szűk utcán reátekintve megpillantottam — szinte reám zuhanjon — olyan lenyűgöző a látása. Rózsaszínű köcsipkéi csipkések voltak minden elképzelésnél, és a főkapu timpanonjának szobrai éppen hogy csak meg nem szólaltak! A dóm egyetlen tornya magasságából alátekintve láttam az ófrancia város utcáit, kistornyoskákkal díszített házeit; „láttam“ az ifjú Kálvint, amint száműzve is szolgálatkészen halad a menekült franciák gyülekezetébe, hogy Istennek nagyságos dolgairól mondjon örömhírt.

Jártam a teológiai fakultáson, amelyen már akkor együtt készültek Isten ígéje hirdetésére reformátusok és unitáriusok, evangélikusok és ortodoxok. Az ökuménikus közeledésnek úgyszólván első intézményesülése volt ez a főiskola, ahol Albert Schweitzer egykor professzor volt.

Afelett lehet vitatkozni, hogy a Schweitzer Jézus-képe, ahogy az élénk áll egyik fő művében (*Geschichte der Leben Jesu Forschung*, A Jézus élete kutatásának története, 1906—1913), evangéliumi Jézus kép-e. Lehet a Schweitzer Jézus- és Pál-kutatásait a legkülönbözőbb oldalakról nézve támadni és értékelni, de egy bizonyos: az a Jézusban hívő ember, aki sikereinek teljében hátat tudott fordítani mindenkinek, hogy Urának, Jézusnak a szolgálatában segítsen az emberen, mindenkit tiszteletre készítet. Amíg egész Európában a teologizálás hangos volt a Jézus feletti vitáktól, amikor nagyon sokan arra használták fel a Bibliát, hogy azt egymás fejéhez vágják, amíg sokan az európai és amerikai civilizáció és technika áldásaiban fürödve, teológusként sem látták meg az ezekből kitaszított afrikai embertársukat — Schweitzer element Lambarénébe, és félévszázadnyi időn át szolgálta Urát. Pál-kutatásaiban éppen azt tanulta meg (Jézus e legnagyobb tanítványától, amit Pál apostol leveleiben 164-szer hangsúlyoz), hogy a hívő ember élete a Jézusban való élet. Ez tette Schweitzert az élet előtt való tiszteletadás etikusává, aki a Jézus erkölcsi normáit a szó leggyakorlatibb értelmében tette a mindennapi élet segítő cselekményévé. Amikor eze-